

labor colony named M. Gorky and labor commune named F. Dzerzhinsky. Analyzed trends and implementation mechanisms pedagogical experience in the colonies of A. S. Makarenko in modern penitentiary system of Ukraine: the mode (training discipline, the use of educational potential punishment, collective condemnation), socially useful work (nurturing productive labor and labor colonies and self-improvement), social and educational work (education in the team and the team through the development of children's self and creative initiatives), education and vocational training (as a general and vocational education in the colony), social influence (communication colony with divers social institutions to resocialization and integration into society after a minor release). It was concluded that with proper rule-making and organizational activities of the state and society can get the result resocialization of juvenile offenders, which reached in his experience A. S. Makarenko.

Key words: implementation, pedagogical experience of A. S. Makarenko, modern penitentiary system of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42:343.91-053.6

Н. А. Литвинова, О. В. Гринь

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Стабільно високий рівень злочинності серед неповнолітніх у нашій державі, не зважаючи на зусилля педагогів, правоохоронних органів, громадськості, зовсім не випадковий. Споконвічні заповіді «не вбий», «не вкради», «полюби ближнього» тощо не достатньо утверджуються у світогляді і свідомості дітей, підлітків і молоді як з боку сім'ї, так і з боку держави і громадських інститутів суспільства. Навпаки, відбувається масова пропаганда культу сили, грошей, здобутих будь-яким шляхом, ідеалізація та романтизація злочинного світу. ЗМІ надмірно насичені матеріалами, що демонструють насильство, протиправні вчинки, які залишаються не покараними адекватно мірі скоєних злочинів, часто безкарними узагалі. Усе це створює у значної частини молодих людей уявлення про вседозволеність будь-якої поведінки, широкі можливості збагачення кримінальним способом. Формування такого «кримінального» менталітету є не остання причина того, що питома вага молоді у складі засуджених протягом останніх років невпинно зростає, і сьогодні молоді люди уже становлять значно більше половини усіх

засуджених в країні за рік – 58 %. Однією із найактуальніших і соціально значущих завдань, що постали перед нашим суспільством сьогодні, безумовно, є пошук шляхів зниження зростання злочинності серед молоді і підвищення ефективності її профілактики.

В Луганській області і Луганську за останні роки злочинність неповнолітніх зросла на 11,2 % і складає більше 14 % від усіх скоєних злочинів в області [1, с. 70]. За цими показниками наша область посідає провідне місце серед областей України за станом молодіжної злочинності.

Природно, такий стан молодіжної злочинності не може задовольнити суспільство, що зумовлює відповідні завдання правоохоронним органам, державним і громадським організаціям, причетним до вирішення проблем молоді. Вирішити проблему підліткової злочинності, на думку вчених-пенітенціаристів, покликана робота, спрямована на ресоціалізацію осіб, що перебувають у містах позбавлення волі. Особливого значення набуває процес ресоціалізації в пенітенціарних закладах, в яких відбуваються покарання неповнолітні правопорушники.

Неоціненний внесок в теорію й практику виховного впливу на особистість правопорушника зробив А. Макаренко, його науковий спадок використовується в наш час не лише в Україні, а й в світовій пенітенціарній практиці. Вагомий вплив на розвиток у виправних закладах соціально-психологічної служби, посилення її впливу на ресоціалізацію засуджених здійснюють праці М. Галагузової, Л. Мардахаєва, А. Мудрика, В. Нікітіна, С. Харченка, О. Караман, С. Пальчевського та ін.

Мета статті: проаналізувати сучасний стан і визначити перспективи розвитку процесу ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, що повернулися з місць позбавлення волі.

Дитяча та молодіжна злочинність є фактом прояву делінквентної поведінки, що призводить до поступової деградації молодої особи в суспільстві. Психологи виділяють такі групи делінквентних осіб:

- 1) особи з достатнім рівнем правосвідомості, але пасивним ставленням до інших порушників правових норм;
- 2) індивіди, які здійснюють правопорушення під впливом певних обставин чи оточуючих людей;
- 3) люди, що свідомо порушують правові норми;
- 4) особи, що випадково здійснюють правопорушення [3, с. 56].

Для зміни свідомості і поведінки молодого правопорушника у позитивному просоціальному напрямі застосовують процес ресоціалізації. Його бачення і сутність досить різноманітні в сучасній науковій літературі. Одна частина науковців (З. Астеміров) вважає, що поняття «ресоціалізація» може бути ототожнене з поняттям «виправлення та перевиховання». Друга частина (І. Шмаров) розглядають ресоціалізацію лише як постпенітенціарну діяльність, але

значна частина науковців солідарна з думкою О. Зубкова та М. Стурової, що ресоціалізація – це єдиний процес відновлення та розвитку соціально-корисних зв'язків і відносин як в період відбуття покарання, так і після звільнення з місць позбавлення волі. Результатом ресоціалізації має бути така зміна особистісних якостей правопорушника, яка б дозволила розраховувати на його саморегульовану стабільну соціально-нормативну поведінку після звільнення [3, с. 14].

Передумовою ресоціалізації і її складовою є виховання, перевиховання. Об'єкти виховання та перевиховання – це люди, що з різних причин порушили закон і відбувають покарання за рішенням суду. Усіх їх умовно можна поділити на шість груп: 1) ті, що стали на шлях виправлення, вчаться, здобувають фах, виконують усі вимоги; 2) ті, що твердо стали на шлях виправлення, ініціативні в праці та виконанні режиму, впливають на інших, беруть участь у самодіяльності, розкаюються в допущених правопорушеннях; 3) ті, що доводять своє виправлення, займаються самоосвітою і самовихованням, засуджують свій злочин; 4) ті що, згідно з визначенням А. Макаренка, входять до складу «болота» і мають невизначену поведінку; 5) порушники порядку, які не підкоряються вимогам адміністрації; 6) злісні порушники, лідери злочинних угруповань.

Резюмуючи, відзначимо, що виховання як головний ресоціалізаційний механізм – один з найскладніших соціальних процесів, спрямований на підготовку неповнолітніх засуджених до самостійного життя. Трудове виховання засуджених складає змістовну основу ресоціалізаційної діяльності пенітенціарного закладу. Доречно пригадати позицію А. Макаренка, який розглядав трудове виховання в умовах пенітенціарної системи не тільки з економічних позицій, але, насамперед, з виховних, справедливо вважаючи, що праця – це найважливіша ознака втраченої соціальності людини. «Ми бачимо, – пише А. Макаренко, – що наш дитячий колектив не хоче жити підготовчим життям до якогось майбутнього життя, він не хоче бути тільки явищем педагогічним, він хоче бути повноправним явищем суспільного життя, як і кожний інший колектив [4, с. 44].

Ці слова А. Макаренка підтверджують найважливішу ідею ресоціалізаційного процесу – перевиховання й виправлення засудженого неповнолітнього розпочинається й активно реалізується вже в ході відбування покарання, цей процес безупинний.

Процесом ресоціалізації після звільнення керує система ЦСССДМ. Але ефективно реалізувати завдання, що постають перед ЦСССДМ, вельми складно. Адже саме неповнолітні і молодь становлять ту частину звільнених з місць позбавлення волі, яка найчастіше опиняється у тяжкій життєвій ситуації. Це зумовлено двома категоріями проблем. По-перше, це низка негативних соціальних чинників юридичного та матеріального характеру – відсутність, як правило, власного житла, майна, достатньої освіти, конкурентоспроможної професії, досвіду спілкування й

відстоювання своїх прав у численних інстанціях, брак набутих протягом попереднього життя на волі міцних соціальних зв'язків, які б допомогли у вирішенні проблем, що постають після звільнення з місць відбуття покарання. По-друге, це відсутність достатнього життєвого досвіду, сформованих соціально-психологічних стереотипів, сформованих навичок дотримання загальноприйнятих соціальних норм поведінки, які полегшують адаптацію до життя на волі. Усе це зумовлює неабиякі труднощі легалізації набуття прийняттого соціального статусу, проблеми у працевлаштуванні, подальшому навчанні, стосунках з оточенням.

Подолання зазначених труднощів і проблем потребує цілеспрямованої скоординованої роботи багатьох державних установ і громадських організацій щодо ресоціалізації та соціальної адаптації молодих людей, які повертаються з місць позбавлення волі, і однією з найважливіших ланок цієї роботи стають ЦСССДМ. Але для того, щоб діяльність соціального педагога щодо соціально-психологічної допомоги і соціального супроводу зазначеної категорії молоді була ефективною, він повинен мати чітке уявлення про доцільні напрямки, передові технології й методики соціальної роботи у цій сфері [1, с. 71].

Метою соціальної роботи ЦСССДМ з клієнтами такої категорії є допомога неповнолітнім і молоді пройти процес ресоціалізації та адаптації після звільнення, стати громадянином своєї країни, знайти своє місце у житті.

Цієї мети можна досягти через реалізацію таких завдань:

1) допомогти молоді оволодіти основами законодавства України з питань забезпечення їхніх прав, надати знання щодо механізмів застосування чинного законодавства;

2) визначити основні соціальні проблеми, що виникають у молоді після повернення з місць позбавлення волі;

3) переконати молодих людей у необхідності активних дій щодо ресоціалізації та адаптації до нових умов життя, довести їх ефективність, показати шляхи і механізми цієї діяльності;

4) здійснювати соціально-психологічне консультування з проблем міжособистісних стосунків серед неповнолітніх і молоді, звільнених з місць позбавлення волі;

5) вести роботу з батьками та родичами цієї категорії молоді щодо сприяння вирішенню соціально-психологічних проблем, які очікують на клієнта.

Основним очікуваним результатом соціальної роботи з ресоціалізації неповнолітніх має стати набуття прийняттого соціального статусу особистості, формування відчуття психологічного комфорту, ведення способу життя сумісного із загальноприйнятими у суспільстві нормами і правилами [1, с. 72].

Ресоціалізація підлітка після звільнення являє собою процес, спрямований на відновлення у клієнта якостей, які необхідні для нормальної життєдіяльності в суспільстві, засвоєння відповідних

цінностей і соціальних ролей, набуття потрібних навичок. Вона передбачає застосування комплексу заходів у двох напрямках: 1) ресоціалізація свідомості підлітка; 2) ресоціалізація діяльності. Сутність процесу ресоціалізації полягає у поновленні соціального статусу, втрачених соціальних навичок, переорієнтації особистості на позитивні відносини з людьми, види діяльності, референтні групи суспільства.

Незалежно від ресоціалізації, як її складова існує соціальна адаптація. Під поняттям соціальної адаптації розуміємо пристосування до нового соціального середовища не на основі утрачених цінностей, властивостей і навичок, а завдяки формуванню нових, яких з різних причин у людини до цього часу не було.

Засобами й методами реалізації технології ресоціалізації та адаптації є соціальна допомога, надання соціальних послуг, соціальний супровід тощо. Вибір адекватних методів втручання, конкретизація їх змісту зумовлюється індивідуальними особливостями ситуації неповнолітнього клієнта. Але поряд із тим, що кожна ситуація індивідуальна, основні соціальні проблеми значної категорії молоді багато в чому схожі. Найбільш яскраве уявлення про них дають думки самих підлітків, виявлені під час спеціального соціологічного опитування «Соціальні проблеми неповнолітніх і молоді, які повернулися з місць позбавлення волі» виконаного Державним інститутом проблем сім'ї та молоді на замовлення ЦСССДМ [1, с. 73].

Складовою ресоціалізації є соціальний супровід. Соціальний супровід в період після звільнення неповнолітнього клієнта поділяється на три етапи:

Перший етап, перша фаза – підготовка повернення потенційного клієнта. Робота ЦСССДМ в першій фазі є розуміння того: 1) де буде жити клієнт; 2) як будуть вирішені термінові соціально-економічні потреби; 3) яка перспектива зайнятості існує в середовищі, до якого повертається звільнений; 4) наскільки найближче соціальне оточення сприятиме адаптації та ресоціалізації клієнта [1, с. 79]; друга фаза – особисте знайомство з клієнтом і встановлення контакту. Підсумком роботи другої фази першого етапу є розробка плану соціального супроводу.

Другий етап – реалізація соціального супроводу клієнта. Соціальний педагог виступає в ролі соціального менеджера, що допомагає втілювати у життя мету соціального супроводу.

Третій етап – припинення надання соціальної допомоги. На підставі аналізу результатів соціального супроводу робимо висновок про його припинення або доцільність продовження ще на певний термін [1, с. 83].

У Старобільському районі Луганської області здійснюється робота щодо ресоціалізації неповнолітніх і молоді, що порушили закон. Дана категорія неповнолітніх утримується на базі Старобільського СІЗО. Соціальна служба СІЗО в питанні соціально-педагогічної роботи з відповідною категорією клієнтів співпрацює з Службою у справах дітей

та ЦСССДМ району. Діє консультативний пункт і мобільна служба при центрі, що виконують функції інформативного, діагностичного, профілактичного направлення та інше. Існують великі можливості і перспективи для подальшого розвитку соціально-педагогічної роботи у Старобільському районі.

Оволодіння типовими технологіями соціальної роботи, вміння застосовувати їх в конкретних умовах з врахуванням особливостей різних груп і категорій клієнтів є важливий резерв, підвищення ефективності зусиль державних органів, громадських організацій, спрямованих на поліпшення соціального становища і соціального самопочуття підлітків і молоді, які потрапили в складні життєві обставини, загального оздоровлення морально-психологічного клімату в суспільстві.

Таким чином, одним із соціально значущих завдань, що постали перед нашим суспільством сьогодні, безумовно, є пошук шляхів зниження зростання злочинності серед молоді і підвищення ефективності її профілактики. Існує система реалізації цього питання, що втілюється у життя ЦСССДМ по всій країні та сукупністю допоміжних соціальних організацій. Уточнимо, що особистісні деформації й утрата нормативних соціальних зв'язків можуть бути піддані успішній соціально-педагогічній корекції у виправному закладі, а не тільки в умовах реального вільного соціуму. Хоча існують суттєві проблеми, що перешкоджають більш ефективній роботі в цій сфері: соціальні, законодавчі, матеріальні, кадрові та інші. Державі в цілому та суспільству зокрема потрібно звернути увагу на питання ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, тільки за допомогою скоординованих і ефективних дій фахівців, ми зможемо отримати позитивне та правове суспільство, в якому будуть відсутні данні дефекти кримінального походження.

Список використаної літератури

1. Технологія роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді: Методичний посібник / С. В. Толстоухова, О. О. Яременко, О. В. Вакуленко та ін. – К. : ДЦССМ, Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. – 88 с
2. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
3. Синьов В. М. Пенітенціарна педагогіка: в основних запитаннях і відповідях : [навч. посіб.] / В. М. Синьов, В. І. Кривуша. – К., 2000. – 123 с.
4. Горенко С. Зміст процесу ресоціалізації неповнолітніх засуджених / С. В. Горенко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 1. – С. 41 – 47.

Литвинова Н. А., Гринь О. В. Сучасний стан і перспективи розвитку процесу ресоціалізації неповнолітніх правопорушників

У статті розкрито особливості та перспективи розвитку процесу ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, що повернулися з місць

позбавлення волі. Визначено умовні групи делінквентних осіб. Проаналізовано практичну діяльність і теоретичні пошуки А. Макаренка щодо процесу ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. Висвітлено систему ресоціалізації підлітка в умовах реального вільного соціуму.

Ключові слова: пенітенціарна система, ресоціалізація, неповнолітні засуджені, соціальний супровід.

Литвинова Н. А., Грынъ А. В. Современное состояние и перспективы развития процесса ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей

В статье раскрыты особенности и перспективы развития процесса ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей, вернувшихся из мест лишения свободы. Определены условные группы делинквентных лиц. Проанализирована практическая деятельность и теоретические поиски А. Макаренко процесса ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей. Освещена система ресоциализации подростка в условиях реального свободного социума.

Ключевые слова: пенитенциарная система, ресоциализация, несовершеннолетние осужденные, социальное сопровождение.

Litvinova N. A, Grin A. V. Current Status and Prospects of the Development Process of Resocialization of Juvenile Offenders

One of the most current and socially important problems facing our society today, of course, is to find ways to reduce the growth of youth violence and improve its prevention.

The article explores the peculiarities and development process of resocialization of juvenile offenders returning from prison.

Children and youth crime is a fact of the manifestation of delinquent behavior, which leads to a gradual degradation of a young person in society. Determined contingent of delinquent individuals.

Analysis of practice and theoretical research A. Makarenko process resocialization of juvenile offenders. The author system resocialization teenager in a real free society. Solved strategy resocialization process, technique update social status, lost social skills, personality refocusing on positive relationships with people. State in general and society in particular need to pay attention to the issue resocialization of juvenile offenders, only through coordinated and effective action specialists.

Key words: prison system, resocialization, juveniles sentenced, social support.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.